
НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

УДК 327.5(4:477)

DOI: 10.63978/3083-6476.2025.1.1.01

Залужний Валерій Федорович

доктор філософії

Надзвичайний та Повноважний Посол

України в Сполученому Королівстві Великої

Британії і Північної Ірландії

ORCID: 0000-0002-1947-501X

Кармазіна Марія Степанівна

доктор політичних наук, професор

Воєнна академія імені Євгенія Березняка

Київ, Україна

ORCID: 000-0003-2887-6824

Мокляк Сергій Петрович

доктор політичних наук, професор

Воєнна академія імені Євгенія Березняка

Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-5255-8941

БЕЗПЕКА ЄВРОПИ: ЗАГРОЗИ І ТЕНДЕНЦІЇ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРСПЕКТИВИ

***Анотація.** Аналізуючи безпекову ситуацію в Європі з використанням методів порівняння, класифікації, як і методу real time, та з опорою на статистичні та фактологічні дані, у статті виокремлені домінуючі виклики та загрози, які нині впливають на ефективність оборонно-безпекових стратегій у країнах Європи. Доводиться, що на тлі деглобалізаційних процесів відбувається деградація міжнародної системи та її фрагментація; у ході жорсткого протистояння демократії та різноманітних авторитаризмів – формуються альтернативні варіанти світового порядку; посилюються європейські націоналізми, які, відсторонюючись від допомоги Україні-жертві російської агресії, по-своєму забезпечують легітимність російського диктатора, ігноруючи перспективи вторгнення армії Росії на їхню власну територію. Крім того, нестабільність безпекової ситуації в Європі зумовлюється зміною президентської влади у США та невизначеністю політики адміністрації Дональда Трампа щодо євроатлантичної співпраці, НАТО, як і поки що не до кінця зрозумілим ступенем “розуміння Росії” американським президентом, та, відповідно, його ролі у приборканні, зрештою, країни-агресорки, чи навпаки – поглибленні “розуміння” російського неоімперіалізму, рашизму та ігноруванні воєнних злочинів.*

***Ключові слова:** загрози і виклики безпеці Європи, інтернаціоналізація російсько-української війни, європейські націоналізми, політика адміністрації Дональда Трампа, НАТО.*

Вступ

Постановка проблеми. Безпека Європи переживає стан турбулентності, нестабільності, невизначеності, зрештою, крихкості. І цей ряд характеристик зі своєрідним деструктивним зарядом під тиском каскаду новітніх ризиків розширюється та

урізноманітнюється мало не щодня. Втім, це стосується не лише питань безпеки, власне, Європи, але й всієї планети: світ – у незвіданих водах.

Світ, ніби вдався до перевірки парадигм новітніх квантових теорій і, як ніколи перед цим, став (досить виразно!) виявляти особливості, характерні ніяк не для макро- чи мікросвіту: квантова заплутаність дається взнаки. Відтак, події в одному регіоні (чи то в Європі, чи на Близькому Сході, чи в Індотихоокеанському регіоні) майже одразу так чи інакше відгукуються в інших регіонах планети, призводячи до глобальних наслідків: регіональні баланси порушуються і зникають. Світ (за влучним спостереженням Ендрю Хайда) “стає все більше Гоббсовим” та виходить з-під контролю [1]. Утім, все ж ще складно однозначно описати логіку світових макропроцесів.

За таких умов європейська безпека нині вже не залежить лише від самої Європи: на неї значною мірою впливає низка різномасштабних чинників, які породжуються (в еру *тотальної гібридності* і, відповідно, *гібридних воєн*) досить строкатим безпековим середовищем. Його кордони для України, як і для кожної європейської країни, досить нечіткі та по-своєму дифузні, що спричиняє ситуацію, за якої безпекове середовище знаходиться у стані постійної трансформації та специфічної мімікрії, а амплітуда його *нестабільності, нерівноважності*, як можемо констатувати, неухильно зростає.

Крім того, безпекове середовище повсякчас демонструє нескінченне посилення розбіжностей між акторами у баченні в подальший час контурів світового порядку, що призводить до формування нових ліній розламі. Найперше – між партіями всередині європейських держав і фактично – між політичними елітами, між всіма тими, хто впливає на прийняття політичних рішень у державах, що, своєю чергою, просто миттєво спричиняє тиск на політику і поведінку різнорівневих політичних акторів на міжнародній арені. Нові конфліктні лінії проступають і між сусідніми державами (на усіх континентах), між регіонами і, зрештою, між Глобальною Північчю і Глобальним Півднем, чи, як сьогодні дехто зауважує (по-своєму розчувши відгуки з минулого), між Західною і Східною півкулями, або між геополітичним Заходом і *не-Заходом* планети. Тож, не дарма саме міждержавні конфлікти “з особливо значним кризовим потенціалом” бізнесова та політична еліти, аналітики ризиків, опитані напередодні Давоського форуму 2025 р., що відбувся у січні, посіли чільне місце в глобальному рейтингу ризиків [2].

Стан сучасного безпекового середовища по-своєму увиразнює ознаки деградації міжнародних відносин і міжнародного співробітництва, “зношеність” безпекової системи та актуалізацію партикулярних інтересів міжнародних акторів. А Україна, яка впродовж віків залишається для сусідів-загарбників країною, що “тече молоком і медом”, у першій третині ХХІ століття їхніми ж зусиллями знову перетворена на криваві європейські землі. Європейська безпека рухнула. Хоча дехто з-поміж європейців через три роки повномасштабного російського вторгнення в Україну все ще не йме цьому віри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема європейської безпеки – одна із ключових у спектрі дослідницьких інтересів. Тож, зрозуміло, що вона постійно вимагатиме аналізу, як і прогнозу. Про це, зокрема, свідчать праці, які з’являлися, щонайменше, з початку ХХІ століття. Серед них, найперше, звернемо увагу на “Довідник Routledge європейської безпеки” (2013) за редакцією Свена Біскопа та Річарда Вітмена [3], у центрі уваги якого – спільна політика безпеки та оборони регіону через призму ліберальних, конструктивістських та критичних підходів. “Довідник...” це не просто зріз професійних поглядів на більш віддалене, чи досить близьке безпекове європейське минуле, на “помилки середовища”, його особливості і пастки, “особливості брюсселізації” (за висловом Джоліона Говорта), але й своєрідне дзеркало, у якому – відбитки сподівань і бажань європейців у рамках євроатлантичної безпеки і реалізації потенціалу стратегічного партнерства, їх відчуттів у стані “між прагненнями та удаваністю” (як наголошував Річард Янгс). “Довідник...” – ще зовсім недавнє бачення

кращими фахівцями безпекової сфери тенденцій та перспектив Європи у взаємодії чи конкуренції, а то й суперництві та в конфліктах. “Довідник...” – не лише істини, але й ілюзії чи (скористаємося термінологією Герберта Макмастера) “стратегічний нарцисизм” інтелектуальної еліти Заходу якраз напередодні повномасштабного вторгнення військ російського диктатора Путіна на суверенну територію Української держави.

Варті уваги і дослідження Кріса Бікертон [4], монографія під редакцією Крістіана Каунерта та Сари Леонард [5], праці Дієго Боррахо і Хосе Луїса де Кастро [6], Катаріни Кінвалл, Яна Меннерса та Дженніфер Мітцен [7], Вінсента Делла Сала [8], які демонструють зацікавленість дослідників і теоретичними питаннями безпеки, і проблематикою “онтологічної безпеки” та Європейським Союзом як “постачальником безпеки”, чи ж увагу аналітиків до, наприклад, різноманітних аспектів європейської безпеки в контексті тероризму та розвідки в умовах гібридної війни, як і в контексті кібербезпеки тощо. Показово, що, попри різноманіття викликів, загроз, ризиків, з якими стикалася Європа упродовж перших двох десятиліть початку XXI століття, своєрідним лейтмотивом досліджень була теза про те, що “життя в Європейському Союзі ніколи не було таким безпечним, як сьогодні”, як зазначалося у публікації 2018 р. Ельке Краманн [9].

Утім, якщо проаналізуємо безпекові студії за останні п’ять років, то виявимо, що в дослідженнях проблематики європейської безпеки з’явилися своєрідні нові “точки відліку” для подальших рефлексій над безпековою проблематикою, а одним із виразних аналітичних трендів стала критика стану та політики щодо безпеки ЄС.

Яскраве свідчення цього – промовисті заголовки публікацій, на зразок статті Селії Белін та Теда Райнерта “Затьмарення глобального впливу Європейського Союзу” [10], що побачило світ навесні 2019 р., чи стаття Магдалени Гори 2021 р. із “застерегаючою” назвою – “Це безпекова дурість! Політизація відносин ЄС із сусідами” [11], або праці Хейді Мауер та Ніколоса Райта за назвами “Скільки вам потрібно єдності? Системне протистояння у сфері зовнішньої та безпекової співпраці ЄС” [12] та “Все ще керуєте в тіні? Держави-члени та комітет з політики та безпеки в архітектурі зовнішньої політики ЄС після Лісабонського договору” [13], що побачила світ того ж – 2021– року.

У цих, як і інших публікаціях, автори фактично прагнули встановити “діагноз для Європи” напередодні чи у період криз, пов’язаних із *Brexit* і з епідемією *COVID-19*. Зазначивши, що сценарії “кінця світу” для ЄС (тобто його розвалу) були передчасними, автори все ж наголосили складники “діагнозу” [14]:

- наявність ворожих до Європейського Союзу сил в урядах у Будапешті, Варшаві, Римі та Відні, та збільшення їх представництва в Берліні та Парижі;

- послаблення націоналістично-популістським викликом у Європі і в усьому світі здатності ЄС просувати ліберально-демократичні цінності та глобальну співпрацю, що, як прогнозувалося, призведе до затьмарення європейської могутності, обтяженої внутрішніми “політичними розбіжностями та еволюцією континенту”;

- не готовність “європейського експерименту спільного суверенітету” до глобальної ери, домінантною характеристикою якої є зростання націоналізму, конкуренція між великими державами та ослаблення трансатлантичного зв’язку.

Прогнозуючи розвиток ситуації, С. Белін та Т. Райнерт наголошували, що спроби націоналістів (які сконцентровані в угорській партії “Фідес”, польській партії “Право і справедливість”, в італійській “Лізі”) трансформувати ЄС зсередини, здатні зірвати подальшу європейську інтеграцію, оскільки націоналісти просувають ідею альянсу національних держав, ворожих мусульманам, та фактично очолюють фронт протидії європейським рішенням. Крім того, вони здійснюють (зокрема, в Німеччині) “паралізуючий вплив” на основні партії, які дотримуються “оборонних позицій”. І з цим твердженням дослідників не можна не погодитися: “параліч” чи прокрастинація рішень

щодо допомоги Україні чітко стала зримою після повномасштабного російського вторгнення в Україну (якщо проаналізуємо поведінку, специфіку та динаміку рішень уряду О. Шольца, що склав присягу 8 грудня 2021 р., тобто за кілька місяців до війни).

С. Белін та Т. Райнерт переймалися проблемою перетворення Європи із *гравця* на *поле* у “більш конкурентоспроможному світі”, що, на їхнє переконання, стало загрозою для унікального експерименту Європи щодо “спільного суверенітету”. А породжена ця проблема була тим, що світ відвернувся від глобалізації та позитивної співпраці.

На початку 2022 р. ще одним тригером послаблення безпеки Європи, який прикував увагу аналітиків до безпекових студій, стала повномасштабна війна Росії проти України. Осмислюючи ситуацію з європейською безпекою, дослідники (як, наприклад Ніклас Хельвіг) зосереджувалися, передовсім, на здатності Європи діяти під час війни [15]. Крім того, – на сценаріях, якими може завершитися російсько-українська війна, і нині намагаються саме в контексті результатів її припинення рефлексувати над проблематикою безпеки в Європі. Зокрема, Метью Берроуз (чиї публікації регулярно з’являються на сайті американського Центру Генрі Стімсона) упродовж 2023-2024 рр. розглядав 5 варіантів можливого завершення російсько-української війни – заморожений конфлікт (що передбачає найвищі ризики раптового нового спалаху бойових дій); припинення вогню унаслідок переговорів – перемир’я (яке зменшить шанси на відновлення бойових дій, але вимагатиме зовнішнього схвалення, міжнародних миротворців і демілітаризованої зони); розгортання ще більшого конфлікту (за прогнозами – Третя світова війна між США/НАТО і Росією/Китаєм); перемир’я в “корейському стилі”, що, ймовірно, вимагатиме багатьох років для забезпечення чи, зрештою, “загальне мирне врегулювання” на основі “ширшого врегулювання розбіжностей між Росією і НАТО” [16]. Ці 5 потенційних сценаріїв з більшою чи меншою деталізацією і відмінностями домінують в аналітико-політичних практиках Європи і Америки. Однак, сценарій “загального мирного врегулювання” оцінюється як найменш ймовірний. Тож, зокрема, М. Берроуз схильний вважати, що “занепад Європи” продовжується, і вона (цікавий акцент!) просто неспроможна почуватися в безпеці, опинившись “на роздоріжжі” [17] унаслідок (як стверджував М. Берроуз уже в іншій статті, оприлюдненій восени 2024 р. під назвою “Чи може Трамп бути хорошим для Європи?”), по-перше, розширення спектру внутрішніх проблем – старіння населення та його кількісної деградації, уповільнення економічного зростання та слабкості технологій, політичних і соціальних розбіжностей в середині низки країн, свідченням чого став розвиток і поширення екстремістських та популістських рухів, які сумніваються в доцільності інтеграції в ЄС; по-друге, – під тиском політичної нестабільності ззовні, зумовленої війнами, тероризмом, міграцією. Як і, можна додати, багатьма іншими гібридними впливами в контексті, зокрема, когнітивних воєн.

Зрештою, третій момент, наголошений М. Берроузом (і суголосний ідеї С. Белін та Т. Райнерт), пов’язаний з квалістю Європи в усвідомленні та, відповідно, у своєчасному прийнятті рішень впродовж багатьох попередніх років.

Утім, ознайомившись з літературою, можемо виокремити й інший тренд в осмисленні ситуації в Європі, на який вказують аналітики. Зокрема, Хайді Маурер, Коля Раубе та Річард Г. Вітмен у публікації 2024 р. в *European Security* [18], досліджуючи спроможності, передовсім, ЄС (у тому числі – після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну) переймаються запитаннями: чи досяг ЄС *повноліття* як зовнішньо-політичний гравець і гравець у сфері безпеки? Чи можна, нарешті, вести мову про *повноліття* Союзу у контексті повномасштабної війни на європейському континенті?

Застосовуючи до ЄС *концепцію дозрівання*, автори аналізували особливості реакції ЄС на російське вторгнення в Україну. Зауваживши, що ця реакція здивувала багатьох

спостерігачів, дослідники скрупульозно виокремили та констатували: Союз використав широкий набір як нових, так і усталених інструментів зовнішньої політики для підтримки України. Передовсім – санкції, військову підтримку. А крім того, ЄС скористався Європейським фондом миру для постачання військового обладнання, взяв зобов'язання щодо доставки артилерійських боєприпасів за програмою ASAP та щодо фінансової та бюджетної підтримки, гуманітарної та інших форм екстреної допомоги Україні. А це, як відзначили Х. Маурер, К. Раубе та Р. Г. Вітман, дозволило говорити європейським лідерам, як і різного роду коментаторам, про новий етап у *колективній спроможності* ЄС у сфері зовнішньої політики та політики безпеки, про виникнення *спільної колективної позиції* Союзу (незважаючи на наявність відмінних поглядів серед держав-членів ЄС). І з цим важко не погодитися: думка про посилення *колективної спроможності* ЄС, яка стала відмітною рисою і наслідком зусиль його членів упродовж тридцяти років співпраці, нині є неспростовною. Самоусвідомлення Європейським Союзом себе як суб'єкта міжнародних процесів і доведення цього на практиці стають все більш очевидними. Як не можна не погодитися і з думкою вищезгаданого колективу авторів про те, що *дозрівання* не є лінійним процесом, оскільки відбувається різними темпами на різних етапах життя, до того ж – різними способами, а крім того, не набуває якогось “остаточного завершення” у мінливому безпековому/міжнародному середовищі.

Утім, зрілість, може, на нашу думку, виявлятися у здатності суб'єкта перманентно адаптуватися до зміни ситуації, залишаючись спроможним приймати рішення, брати на себе відповідальність та ін. Саме в такому ключі здійснили свої дослідження Хайді Маурер, Річард Дж. Вітмен, Ніколас Райт [19] як і Брігід Леффан [20].

Зрештою, варто згадати і найновішу книгу авторства Річарда Роуза [21], яка побачила світ у січні 2025 р. Книга викликала інтерес, принаймні з трьох причин. По-перше, Р. Роуз, зауваживши, що “безпека є умовною, а не постійною”, спробував досягнути не лише минуле європейської безпеки, обравши за точку відліку 1945 р. та акцентувавши роль НАТО у безпеці простору від Чорного моря до річки Потомак у Вашингтоні (що, зокрема, дозволило європейцям насолоджуватися безпрецедентною економічною безпекою), але і сьогодення, якому й присвятив третю частину дослідження (“Безпека загострюється”). По-друге, саме в третій частині Р. Роуз зауважив, що Європа не є вільною від “прокляття війни”, та вказав на значення для Європи боротьби українців з путінською Росією-загарбницею (р. 123–142, “Україна: проксі-війна за Європу”). По-третє, виклав свої роздуми про майбутнє європейської безпеки в ситуації, коли прихильність США до Європи зменшується, а Путін зробив питання безпеки “головною турботою” європейців. Крім того, Р. Роуз розглянув три можливі сценарії закінчення війни:

- війна заходить у глухий кут – російські війська не можуть відхопити більше території України, але достатньо сильні в обороні, щоб зберегти контроль над територією, яку утримують;

- укладено перемир'я, подібне до перемир'я в Кореї в 1953 р., яке сприяє припиненню бойових дій, але українські території залишаються окупованими;

- намагаючись уникнути ризику відновлення Росією війни, Україна шукатиме довгострокову гарантію військової допомоги.

Таким чином, у науковому дискурсі уже сформувалися напрямки аналізу європейської безпеки, у центрі яких так чи інакше – Україна, як і окреслилися провідні тенденції часу. Але, за нашим переконанням, бракує акценту: результати закінчення війни мають задовольняти Україну, українську державу і суспільство.

Метою статті є аналіз загроз, з якими стикаються європейці, та відстеження тенденцій безпекових європейських практик з урахуванням української перспективи.

Виклад основного матеріалу

Приступаючи до аналізу політичних практик, звернемо увагу на кілька моментів.

Перший стосується європейської демографії як одного із домінантних чинників, які здатні як і посилювати/гарантувати безпекові процеси, так і виступати їхнім гальмом:

- на початку 2025 р., *Worldometer*, аналізуючи Європу, виділяв у її складі 44 країни, починаючи перелік/рейтинг з Росії, як країни з найбільшою у 2024 р. кількістю населення – 144 820 423 чол., та закінчуючи Святим Престолом із близько 500 мешканцями. Крім згаданих 44 країн, у складі Європи функціонують 3 “залежні території” – острів Мен, Фарерські острови, Гібралтар). Разом у 47 суб’єктах мешкало понад 9, 21% населення світу або – понад 744 717 000 осіб (із близько 8 млрд. 200 тис. населення планети, які були мешканцями 195 країн світу). Відтак, порівнюючи людські ресурси Європи з аналогічними в інших частинах світу, виявимо, що Європа посідала третє місце серед регіонів планети за кількістю населення, поступившись Азії та Африці, у яких на кінець 2024 р. мешкало, відповідно, понад 4 806 898 осіб та близько 1 515 141 осіб [22];

- згідно з даними *Worldometer*, населення України на початок 2025 р. становило близько 38,5 млн осіб (0,47% від загального населення світу), що дозволило їй посісти 40-е місце серед країн за кількістю населення;

- за найновішими оприлюдненими даними *Eurostat* [23] на 1 січня 2023 р. у Європейському Союзі проживало 448,8 млн людей. При цьому найбільш густонаселеною країною була Німеччина, де мешкало 84,4 млн. осіб (19% від загальної кількості ЄС), за нею йшла Франція із 68,2 млн. чол. (15%), далі Італія – 59,0 млн. (13%), Іспанія – 48,1 млн. (11%) та Польща із 36,8 млн. чол. (8%). Саме у цих 5-ти країнах проживало 66% населення ЄС. Найменшою кількістю населення була на Мальті (542 тис. або 0,1% від загальної кількості населення ЄС), у Люксембургу (661 тис. або також 0,1% та Кіпрі (921 тис., або 0,2%).

Серед інших важливих особливостей демографії ЄС, на які варто звернути увагу в контексті безпеки, є те, що у ЄС, за даними вищезгаданого *Eurostat*, у 2023 р. частка осіб віком 65 років та старше становила 21%, а людей у віці 80+ – зросла до 6%; жінок було майже на 5% більше, ніж чоловіків (229 млн проти 219 млн); середній вік населення в ЄС становив 44,5 роки. У той же час на початок 2025 р. середній вік населення [22] у США був 38,5 року, у Китаї – 40,1 р.; у Росії – 40,3 р.; в Україні – 41,8 р.; у Франції – 42,3 р.; у Польщі – 42,5 р.; у Німеччині – 45,5 р.; в Іспанії – 45,9 р.; в Італії – 48,2 р. (Високі показники щодо середнього віку населення у деяких європейських країнах є, з-поміж іншого, свідченням найдовшої тривалості життя в них).

Другий момент, який варто тримати в умі, стосується рейтингу військової сили країн Європи і – ширше – світу, оскільки з обранням Президентом США Дональда Трампа і його налаштованості переглянути роль США у російсько-українській війні, трансформувати трансатлантичну співпрацю і, відповідно, американську участь в НАТО, як і в інших міжнародних організаціях, розуміння військової сили країн світу (провідних, як і інших) створить підстави для порівняння ресурсів та дасть ключ до розуміння дисбалансу якісних показників, як і, відповідно, ризиків, пов’язаних з цим дисбалансом.

Тож, згідно з *PowerIndex-2025 (PwrIdx; показник 0,0000 вважається «ідеальним»)* [24]:

- перше місце серед 145 країн світу, включених до рейтингу за 60-ма показниками, посіли США – *PwrIdx: 0,0744*. Друге місце – Росія (*PwrIdx: 0,0788*);

- до 10 найсильніших збройних сил Європи (якщо не брати до уваги армію Росії) увійшли армії Сполученого Королівства (6-те місце у світовому рейтингу, *PwrIdx: 0,1785*), Франції (7-ме місце, *PwrIdx: 0,1878*), Італії (10-те місце, *PwrIdx: 0,2164*), Німеччини (14-те місце, *PwrIdx: 0,2601*), Іспанії (17-те місце, *PwrIdx: 0,3242*), України

(20-те місце, *PwrIndx*: 0,3755), Польщі (21-ше місце, *PwrIndx*: 0,3776), Швеції (27-ме місце, *PwrIndx*: 0,4835), Греції (30-те місце, *PwrIndx*: 0,5337), Нідерландів (36-те місце, *PwrIndx*: 0,6412);

– збройні сили країн Євросоюзу, про які не йшлося вище, але ті, які увійшли до світового рейтингу (крім Мальти і Кіпру), розташувалися в *PwrIndx* у такому порядку: Португалія (39-те місце), Данія (45), Фінляндія (48), Румунія (51), Чехія (53), Угорщина (55), Бельгія (61), Болгарія (62), Австрія (68), Словаччина (71), Хорватія (74), Литва (88), Словенія (96), Ірландія (97), Латвія (99), Естонія (107), Люксембург (117);

– візьмомо до уваги і *PwrIndx* кількох сателітів/партнерів, чи нині “співчуваючих” Росії: Китай, посівши 3-тє місце у світовому рейтингу, має аналогічний РФ показник – *PwrIndx*: 0,0788; Іран опинився на 16-ому місці з *PwrIndx*: 0,3048; Північна Корея посіла 34-тє місце з *PwrIndx*: 0,6016; Казахстан – 57-ме, *PwrIndx*: 1,1016; Білорусь – 70-тє, *PwrIndx*: 1,3954; Киргизія – 105-тє, *PwrIndx*: 2,2543.

На ці дані варто поглянути з врахуванням потенціалу НАТО (і це буде *третьа* зауваження) у порівнянні з ресурсами Росії. Доступні для аналізу дані [25] стосувалися березня 2024 р. Згідно з ними, 29 із 32 держав-членів розташовувалися в Європі. За 27 показниками міць НАТО і Росії виглядала таким чином (табл. 1):

Таблиця 1

Прогнозована вогнева міць НАТО і Росії (2024 р.)

Показники	НАТО	Росія
Об’єднана робоча сила (осіб)	1 506 750	810 000
Сила фронту (осіб)	851 350	623 175
Резерв живої сили (осіб)	649 150	187 500
Загальна повітряна сила (одиниць)	5 253	3 137
Винищувачі/Перехоплювачі (одиниць)	881	580
Dedicated attack АС (одиниць)	277	558
Транспорт (одиниць)	381	333
Спеціальна місія АС (одиниць)	244	110
Заправка в повітрі (одиниць)	155	14
Вертольоти (одиниць)	2 172	1 148
Ударні вертольоти (одиниць)	360	403
Танки (транспортних засобів)	3 184	9 425
Бойові броньовані машини (одиниць)	251 909	113 731
Самохідні гармати (транспортних засобів)	1 158	4 931
Буксирувана артилерія (штук)	1 765	3 252
Ракетна артилерія (штук)	429	2 915
Загальні військово-морські активи (корпуси)	687	449
Авіаносці (корпуси)	4	1
Вертольотоносці (корпуси)	3	0
Руйнівники (корпуси)	28	11
Фрегати (корпуси)	34	8
Корвети (корпуси)	16	65
Підводні човни (корпуси)	37	53
Мінні кораблі (корпуси)	45	37
Доступна робоча сила (персоналу)	103 333 500	52 500 000

Показники	НАТО	Росія
Комбінований/Оборонний бюджет	235,5 млрд дол. (комбінований)	82,600 млрд дол. (оборонний); У 2025 р. –
Видобуток нафти (барелів на день)	6,838 млн	10,750 млн
Витрата нафти	---	3,700 млн

Таким чином, як засвідчують вищенаведені дані, у світі накопичені значні ресурси, які характеризують значну “вогневу міць” країн, що розташовані у різних регіонах планети; НАТО має переваги над Росією за більшістю параметрів “вогневої міці”, однак потенційно можливий вихід з Альянсу США, а тим більше об’єднання потенціалу Росії з потенціалом її найближчих партнерів/сателітів/співчуваючих чи залежних країн (як фактично анексована Білорусь, що однозначно втратила суверенітет) становить потужний ресурс для війни проти Європи з її (у словах Жозепа Борреля) “бонсай-арміями” та, відповідно, наступної поразки Європи, як і для потенційної Третьої світової війни, яка, втім, як час від часу повідомляють медії, вже розпочалася, і ескалація насильства лише посилюється. Аргументи “проти” такого твердження важко віднайти. І не тільки тому, що у попередніх випадках (двох світових воєн, які пережило XX століття) – характеристика “всесвітня” була виокремлена уже після їх закінчення, але й тому, що на наших очах відбувається інтернаціоналізація російсько-української війни на тлі неготовності Європи (хоча категоричне “Поляки, прокидайтеся!” уже й прозвучало на європейських просторах, але – здається, що повнокровно відгукнулося тільки в її східній частині).

Вищевикладене спонукає до постановки поки що риторичних запитань: *чи дійсно “вогнева міць” демократій і авторитаризмів небезпечно зрівнюється? XXI століття стане століттям переваги авторитарних режимів і, відповідно, економічного, геополітичного відступу Заходу і демократії? Якою буде в цих процесах роль численних націоналізмів, приголомшливо гіперполізованих політичними елітами Європи, як і в інших регіонах планети?*

Український погляд на наслідки оборонно-безпекової, міжнародної і внутрішньої політики ЄС і політики країн-членів НАТО (з моменту повномасштабного російського вторгнення в Україну і до початку 2025 р.), дозволяє виокремити характерні риси цих політик та оборонно-безпекових практик: байдужість чи “занепокоєння”; азарт представників європейського істеблішменту, порівняний хіба що з кінними бігами, і ставки/прогнози щодо того, *чи впаде Україна за три дні? За тиждень? Чи ж втримається місяць...*; співчуття жертві або незауважливане презирство до неї і сприяння агресору; незначна превентивна (напередодні повномасштабного вторгнення) допомога Україні та подальше гальмування і нескінченна прокрастинація рішень і дій (приміром, у сфері санкцій, закриття неба тощо); ресурсна допомога – від позірної до свого роду “обмежуючої”: допомога “для продовження війни”, але не “для перемоги” України, і, врешті-решт, – перетворення України на “лабораторію війни XXI століття”; латентна співпраця з Росією (продовження бізнесу та сплата податків на території РФ низкою європейських і, загалом, західних компаній, зростання торгівлі з агресором через треті країни, використання тіншового флоту Росії та ін.); неприйняття частиною політичної еліти Європи тези про те, що для старого російського диктатор кордони країн Євросоюзу чи НАТО не будуть значною перешкодою.

Крім “чинника Росії”, можна виділити й інші, не менш, а то й більш вагомі ознаки часу, інші чинники, дія яких на європейську безпеку є незаперечно деструктивною.

Перший стосується того, що міжнародна система безпеки остаточно зламана. Арбітраж ООН, часто-густо, не діє. Як не спрацьовують належним чином у сучасному світі норми міжнародного права. Ганебним свідченням цього є не тільки оманливість

Будапештського меморандуму, або, приміром, позиція Монголії, яка, будучи підписантом Римського статуту, не заарештувала російського диктатора Путіна [26], хоча мала б це вчинити, згідно з виданим Міжнародним кримінальним судом (МКС) ордером на його арешт: до ігнорування “духу і букви” міжнародного права схильна не тільки азійська Монголія. Так, у січні поточного року Президент Польщі Анджей Дуда просив [27] уряд на чолі з Туском забезпечити прем’єр-міністру Ізраїлю Біньяміну Нетаньягу можливість бути присутнім 27 січня на 80-ій річниці звільнення табору смерті Аушвіц-Біркенау, не побоюючись арешту за ордером МКС. Ще раніше про те, що не будуть арештовувати Нетаньягу заявили Франція [28] та Угорщина [29]. Висловилася у цьому ж дусі Румунія: 19 січня прем’єр-міністр країни Марчел Чолаку повідомив у мережі X [30], що Румунія і Ізраїль працюють над підготовкою спільного засідання урядів, на яке до Румунії запрошений Нетаньягу.

Тобто, якщо не будемо акцентуватися на тому *хто, кого і чому* захищає від покарання/арешту (як і те, що Ізраїль не є членом МКС і оспорує його юрисдикцію), а просто проаналізуємо ці факти попрання рішень МКС, то висновок очевидний: міжнародне право “розмивається” самими європейцями. І це небезпечний прецедент і загроза для України (залишитися з не вирішеним питанням – покаранням Путіна за численні злочини). А якщо візьмемо до уваги, що Палата представників США схвалила навіть санкції [31] проти МКС (через “упередженість” МКС), то можемо говорити, що існуюче міжнародне право стає, з тих чи інших причин, своєрідним тягарем і для європейців, і американців, і азійців. І якщо одні аналітики в цій ситуації звертають увагу на те, що “колективний Захід” просто не “здає” своїх (приміром, того ж Нетаньягу), то ми акцентуємо інший момент: презирство до міжнародного права обертається тригером для поділу світу, оскільки кожен гравець хоче встановлювати власні правила гри і контролювати процеси, що, як розуміємо, не сприятиме європейській безпеці, як і безпеці у світі.

Другий, не менш очевидний чинник, засвідчує, що міжнародні інституції (від ООН до Міжнародного комітету Червоного Хреста) виявляють свою неспроможність чи заангажованість (часто – як результат “перебування на зарплаті” у Путіна їх лідерів. І це стосується не лише Герхарда Шрьодера, чи, тією чи іншою мірою, Ангели Меркель, але й багатьох європейських депутатів з Австрії чи Франції, Угорщини чи Словаччини, або й Олафа Шольца, який не поспішав з німецькою допомогою Україні, а то й блокував пакети [32], запропоновані МЗС та Міноборони ФРН, що просто не дає вмерти думці про те, що Федеральний канцлер Німеччини у той чи інший спосіб/через компромат, гроші, чи попередні зобов’язання однопартійців/ все ж залежний від Путіна). Ці, як й інші численні факти, підводять до простого висновку: європейським лідерам і міжнародним інституціям сьогодні однозначно бракує не лише відповідальності, але й, сказати б, високої моралі (зокрема, у ході ідентифікації жертви і агресора), як і багато чого іншого.

Третій момент свідчить, що відбувається стрімке переформатування військових та інших блоків. НАТО розширилося за рахунок Фінляндії та Швеції (у 2023–2024 рр.); Вірменія (взимку 2024 р.) повідомила про “заморозку” своєї участі в ОДКБ на всіх рівнях, у серпні – відмовилася від участі у вересневих навчаннях ОДКБ у Киргизстані, а у січні вже поточного року – запустила процес вступу до ЄС [33] та підписала зі США договір про стратегічне партнерство [34]; до БРІКС на початку січня 2024 р. приєдналося 5 країн (Єгипет, Іран, ОАЕ, Саудівська Аравія та Ефіопія, хоча, нагадаємо, від вступу Аргентина), а з початком січня нинішнього, 2025-го, року до БРІКС офіційно доєдналася [35] четверта за кількістю населення країна світу – Індонезія. Нині все більше говорять і про “Євразійську Антанту” у складі КНР, Росії, Ірану і Північної Кореї.

Четверта особливість часу: ми фіксуємо багато ознак процесів деглобалізації (започаткованих поширенням COVID-19, що нині поглиблюються, зокрема, у наслідку дії

санкцій проти режиму Путіна після повномасштабного вторгнення російського агресора на суверенну територію України), від яких однозначно потерпає вся Європа. А висновок очевидний: деглобалізація руйнує системи стримування в регіонах планети, як і в цілому у світі.

Зрештою, і це *ще одна, п'ята, особливість першої третини XXI століття*: має місце конфронтація між елітами, здавалось би, дружніх чи партнерських країн як всередині самої Європи, так і між європейськими та американськими чи елітами азійських країн. Чого лише варта зухвалість, приміром, Ілона Маска, який прем'єра Канади Джастіна Трюдо назвав “дівчинкою” [36], думка якої не є важливою, чи ж його неприкрите хамство, коли Маск (у відповідь на критику про підтримку німецьких ультраправих) обізвав Олафа Шольца “бовдуром” і “лайном” [37]. Заявляв Маск і про підтримку британських правих, об'єднаних у партії “Реформа СК” (*Reform UK*) [38]. Тож, ідеться не лише про міжособистісні конфлікти між представниками політичних еліт, але й, як можна припустити, про все потужніший диктат на міжнародній арені очільників чи представників корпорацій, їх втручання у політику європейських країн шляхом, наприклад, дещо завуальованої підтримки опозиційних європейських ультраправих сил. Останнє, як відомо, підштовхнуло адміністрацію Бундестагу ініціювати перевірку [39] щодо того, чи не порушують дії І. Маска, який активно рекламує “Альтернативу для Німеччини”, німецького закону про політичні партії. А організація *LobbyControl* заявила [39], що дії Маска можна розцінити як незаконну партійну пожертву (що німецьким законодавством заборонено).

Таким чином, “штурм Європи” проводиться не лише з боку Росії, але і, як стало очевидним в останній час, з боку американської еліти. І цей штурм, хоч не хоч, виявляє свій гібридний характер (якщо проаналізувати гравців та їх “мішені”, як і правила гри без будь-яких обмежень).

Зрозуміло, що цей ряд чи ледь помітних *флуктуацій* (у політиці, приміром, вдавано нейтральної Швейцарії [40]), чи чітко окреслених *точок численних біфуркацій*, які свідчать про переломні моменти в геополітичній історії Європи, кожної європейської країни, як і держав на інших континентах, можна продовжувати і продовжувати, вловлюючи в гібридному сьогоденні нові виклики, загрози і, відповідно, ризики для геополітичної стабільності Європи та світу і сьогодні, і завтра, як і після закінчення російсько-української війни. Чи, “конфлікту”, як називають нашу, українську, боротьбу за виживання нації і держави європейські політики, вдаючись до “поблажливого” евфемізму.

Прогнозуючи стан безпеки Європи у наступний час, варто брати до уваги не лише загальні негативні тенденції, що характеризують сьогодення планети та впливають на геополітичні і безпекові перспективи Європи, але й критичні (і найбільш очевидні) *виклики сьогодення*:

- ніхто не може з впевненістю сказати, коли закінчиться війна в Україні (як європейській державі). Пішли в небуття заявки Трампа про її закінчення “за 24 години”. Після інаугурації з'явився новий горизонт для довгоочікуваного миру – 100 днів;

- ніхто не знає кінцевих результатів/умов припинення російської агресії проти України. Тобто, чи в умовному “завтра” ЄС межуватиме з суверенною Україною в кордонах 1991 р., з Україною, яка поділяє демократичні європейські цінності і не становитиме жодних екзистенційних загроз для Європи, чи Європа, як і в попередньому, двадцятому, столітті матиме кордон з трансформованим советським імперіалізмом, що нині постає в іпостасі російського неоімперіалізму і рашизму? Чи доведеться європейцям, у разі ганебної “здачі” України агресору, будувати стіни та інші укріплення не лише на кордоні з Білоруссю та Росією, а й Україною, як це жахливо почала демонструвати “дружня” Польща, розпочавши восени 2024 р. у Вармінсько-Мазурському воєводстві будівництво комплексу укріплень “Щит Схід” [41]? Чи візьмуться європейські країни,

прогножуючи своє майбутнє, слідом за естонським містом Пайде [42] покривати свої території системами сирен сповіщення? Як Норвегія – розробляти плани будівництва бомбосховищ [43]? Наслідуючи Швейцарію – оновлювати мережу застарілих ядерних укриттів [44]? Або, як уже згадана Польща, – братися до реформи системи цивільного захисту [45], усвідомлюючи, що європейське майбутнє має мало шансів бути безтурботним. Тобто “факти на місцях” віщують фрагментацію Європи;

– зрештою, невідомими є ті гібридні виклики в економічній, соціальній та інших сферах, які з’являться ще до чи вже після припинення війни і які так чи інакше, але однозначно впливатимуть на подальшу безпеку України і всієї Європи.

Утім, сьогодні є й уже відомі і зрозумілі аспекти безпекового європейського буття. Відомо те, що на безпеку Європи впливатиме низка внутрішніх чинників, які, на нашу думку, пов’язані, найперше, з приходом до влади в низці європейських країн ультраправих політичних сил, які, так би мовити, на постійному зв’язку і в кооперації з Путіним. Так, пригадаймо, у вересні 2024 р. вперше за 11-річну історію свого існування ультраправа партія “Альтернатива для Німеччини” перемогла [46] на земельних виборах в Тюрингії, суттєво випередивши найближчого конкурента – Християнсько-Демократичний Союз (ХДС). У Саксонії, що на сході Німеччини, “Альтернатива для Німеччини” посіла друге місце, відставши від ХДС менше, ніж на півтора відсотки голосів. Австрійська ультраправа і антиіміграційна “Партія Свободи” 29 вересня 2024 р. перемогла на парламентських виборах в Австрії, отримавши близько 29% голосів [47]. І, таким чином, віддзеркалила по-своєму жахаючу трансформацію Австрії, адже ультраправі вперше після Другої світової війни здобули потужну перемогу на національних виборах. Тобто кількість союзників Путіна в Європі так чи інакше у 2024 р. примножилася, і вони, підтримуючи (іноді демонстративно) зв’язки з російським диктатором, по-своєму сприяють легітимізації його режиму. А ще триматимемо в умі, що улітку 2024 р. у результаті парламентських виборів у Франції [48] (на яких, до речі явка виборців була найвищою з 1987 р. і становила 67%) коаліція лівих партій за назвою “Новий народний фронт” здобула у Національній асамблеї 182 місця (проти 168 місць коаліції “Разом” на чолі з Еммануелем Макроном), а на третьому місці опинилося “Національне об’єднання” ставленика Марін Ле Пен Жордана Барделлі. Як не забуватимемо про політику Словаччини під орудою Роберта Фіцо, Угорщини на чолі з Віктором Орбаном. І тут акцентуємо: цінності, сповідувані європейськими ультраправими популістами, виявляються близькими населенню країн, яке й підтримує їх на виборах. Що буде далі? Те, як праві, чи й ліві популісти, вибудовуватимуть після припинення війни стратегії захисту/безпеки своїх країн, як вони вибудовуватимуть економічні, торгівельні стосунки зі США, Росією, Китаєм – зрозуміємо лише з часом.

До вищезазначеного варто додати, що нині ми не знаємо, як закінчиться і другий тур президентських виборів у Румунії (що має відбутися у травні 2025 р.): гібридне російське втручання у їх перебіг завершиться тріумфом Росії, і знову (як і в першому турі) переможцем стане Келін Джоржеску? Чи румуни захистять себе від російського впливу? Чим закінчиться “фінальний раунд битви за Молдову” – парламентські вибори 2025 року? Чи проголосить молдовський парламент своїм геополітичним пріоритетом поглиблення стосунків з Росією?

А хто стане шостим президентом Польщі після закінчення другого терміну Анджея Дуди – мер Варшави Рафал Тшасковський чи очільник Інституту національної пам’яті Кароль Навроцький, відомий своєю антиукраїнською риторикою? 9 січня Навроцький уже “відзначився”, заявивши, що “не бачить Україну ні в ЄС, ні в НАТО” [49].

Тобто під дією внутрішніх чинників на наших очах у Європі відбуваються ціннісні, геополітичні трансформації. А якщо візьмемо до уваги і зовнішні чинники, які вже вплинули на геополітику низки європейських держав, а отже і на чинники їхньої безпеки,

то в око впаде геополітичний відступ Франції з Африки. Хоча Е. Макрон, по-перше, інтерпретував відхід із країн Сахелі (де французькі війська перебували десять років) як наслідок переворотів, що там відбулися, і, відповідно, небажанням у зв'язку з цим французів допомагати проросійським путчистам, а по-друге – заявив, що іншим наслідком стає те, що Франція “прозріває та реорганізується”, а не відступає з Африки [50]. Інший випадок пов'язаний із викликами для Європи з боку Туреччини, яка на старті 2025 р. знову висловлюється за створення на Кіпрі двох держав [51] і, зокрема, Турецької Республіки Північного Кіпру.

Зрештою, безпека Європи визначатиметься стосунками зі США. Оскільки претензії Дональда Трампа на Гренландію, особливістю якої є не лише її положення “між” (між Північно-Льодовитим та Атлантичним океаном та між Європою та Північною Америкою, що, можна твердити, є стратегічно важливим для армії США, зокрема – її системи раннього попередження про балістичні ракети), але й запаси “найважливіших корисних копалин”, як висловився Майк Волтц. Тож, Гренландія – це не лише про стосунки США з Данією, але й з усім ЄС, з європейськими країнами-членами НАТО.

Сьогодні, звісно, ми не можемо сказати, чи втримає Данія свій державний суверенітет, а в ЄС, відповідно, незмінними залишаться кордони, як не знаємо, що візьме гору – заклики Трампа до скорочення зовнішніх витрат і, як наслідок, обмеження залученості американських військових до участі в міжнародних конфліктах (зокрема, у їх створенні і підживлюванні тими чи іншими засобами, чи шляхом утримання від рішень і участі), чи навпаки – розгортання конфліктів з Дінією/ЄС, Панамою і сусідкою-Канадою, якщо переважить прагнення перетворення її на 51-ий американський штат, що, у підсумку, означатиме і збільшення витрат, і загострення конфліктів. Тож, зрозумілим є те, що окреслення американо-європейської проблеми однозначно вплине на безпекову ситуацію в Європі та у всьому світі. А ще стане “зразковою підставою” для дій новітніх (явних чи поки що латентних) агресорів, зумовить зміну політики Китаю щодо Європи, адже, якщо США повернуть собі контроль над Панамським каналом, від користування яким саме китайці сьогодні мають значно більшу торговельну вигоду, ніж, власне, американці, які побудували його (у період з 1904 р. до червня 1920 р., коли відбулося офіційне відкриття каналу), а Панамі передали лише після 31 грудня 1999 р., то Китай, скоріш за все, змушений буде більше переорієнтовуватися на Європу.

Попри твердження про “велич США” та обіцяне Д. Трампом повернення “великої Америки знову”, очевидним на сьогоднішній день є все ж геополітичний відступ американців з Азії – з Афганістану. Як все більш зримою стає ще донедавна просто немислима зухвалість конкурентів (і не тільки Росії із ракетами і БПЛА, які залітають у тому чи іншому вигляді на територію країн ЄС, а кораблі – заходять у територіальні води країн НАТО, чи Китаю, а й Ірану чи “ХАМАСу”, Північної Кореї). А попереду – що? Ситуація, що складається, віддзеркалює посилення стратегічної конкуренції США з Європою. А, можливо, це – геополітичний відступ США з Європи, у т.ч. з України? З одного боку, загострення ситуації сприятиме зменшенню певних ризиків для США, але з іншої – збільшенню новітніх загроз і для США, і для Європи, і, зокрема, для України.

У разі подальшої фрагментації міжнародної системи, підточування спроможності міжнародних організацій (у наслідок, зокрема, не лише виходу США у 2018 р. з «лицемірної і корисливої» Ради ООН з прав людини [52], але й з ВООЗ та з Паризької кліматичної угоди, про що світ дізнався з початком президентства Дональда Трампа [53; 54], зі зменшенням участі США в НАТО, а той взагалі виходу з Альянсу), поглиблення “розуміння” американським президентом-республіканцем диктатора-воєнного злочинця Путіна, приросту нестабільних політичних систем поблизу європейських кордонів і посилення авторитарного виклику, розростання популістських та екстремістських рухів, терористичних атак, міграційного тиску, чи буде спроможною Європа унезалежитися від

безпекової парасольки США, залишитися ліберально-демократичною і стати більш новітньо-технологічною, а відтак здатною стати (і тривало бути) повноправним центром сили (глобальною державою), центром тяжіння для українців (не залежно від того, чи зі “столицею ЄС” в Брюсселі, чи ж, як прагне Джорджа Мелоні, у Римі)?

Висновки

Європейська безпека в умовах деглобалізації перебуває під тиском (спричиненим новітніми викликами і загрозами) російської агресії проти України і невизначеності, пов’язаної з перспективами її припинення/поглиблення (аж до агресії Росії проти країн НАТО). Невизначеності додають брутальні новітні авторитарні та партикулярні практики, співпраця недемократичних режимів між собою, як і їхнє прагнення зіграти “з колективним Заходом” у гру з нульовою сумою. А ще – піднесення націоналістичних цінностей на шкоду загальнолюдських та майже “останній шанс” для Європи і всього геополітичного Заходу не втратити свою демократичну престижність.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з безперервним (щоденним) аналізом змін у європейському і, загалом, світовому безпековому середовищі, що нескінченно видозмінюється, фрагментується, і при цьому, що прикметно, постійно ускладнюється. І такий аналіз має уможливити своєчасну реакцію України, Європи, демократій Заходу на майбутні виклики, загрози і ризики.

Список літератури

- Hyde A. How Great Powers Undermined a Consensus on Countering Instability. URL: <https://www.stimson.org/2024/how-great-powers-undermined-a-consensus-on-countering-instability/>
- Global conflict threat tops 2025 risks: WEF. URL: <https://www.swissinfo.ch/eng/foreign-affairs/global-risks-state-conflicts-in-first-place-in-2025/88731539>.
- The Routledge Handbook of European Security / Edited By Sven Biscop, Richard Whitman. 2013. 376 p.
- Bickerton C. J. Towards a social theory of EU foreign and security policy. *JCMS: journal of common market studies*. 2011. № 49 (1). P. 171–190.
- European Security, Terrorism and Intelligence: Tackling New Security Challenges in Europe / Edited by Kaunert, C., Leonard S. Palgrave Macmillan, 2013. 257 p.
- Borrajó D., de Castro J.L. The EU’s comprehensive approach as an alternative strategic framework for a security provider: the case of EU NAVFOR Somalia. *Global affairs*. 2016. № 2 (2). P.177–186.
- Kinnvall C., Manners I., Mitzen J. Introduction to 2018 special issue of European security: ontological (in) security in the European Union. *European security*. 2018. № 27 (3). P. 249–265.
- Della Sala V. Narrating Europe: The EU’s ontological security dilemma. *European security*. 2018. № 27 (3). P. 266–279.
- Krahmann E. The market for ontological security. *European security*. 2018. № 27 (3). P. 356–373.
- Belin S., Reinert T. The eclipse of the European Union’s global influence. URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-eclipse-of-the-european-unions-global-influence/>
- Góra M. It’s security stupid! politicization of the EU’s relations with its neighbours. *European security*. 2021. № 30 (3). P. 439–463. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09662839.2021.1957841#d1e129>
- Maurer H., Wright N. How much unity do you need? Systemic contestation in EU foreign and security cooperation. *European security*. 2021. № 30 (3). P. 385–401. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09662839.2021.1947800>.
- Maurer H., Wright N. Still governing in the shadows? Member states and the political and security committee in the post-Lisbon EU foreign policy architecture. *JCMS: journal of common market studies*. 2021. № 59 (4). P. 856–872. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jcms.13134?getft_integrator=tfo&src=getft&utm_source=tfo.
- Belin S., Reinert T. The eclipse of the European Union’s global influence. URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-eclipse-of-the-european-unions-global-influence/>
- Helwig N. EU strategic autonomy after the Russian invasion of Ukraine: Europe’s capacity to act in times of war. *JCMS: journal of common market studies*. 2023. № 61 (s1). P. 57–67.
- Burrows M. Ending the War in Ukraine: Harder Than It Seems. URL: <https://www.stimson.org/2024/ending-the-war-in-ukraine-harder-than-it-seems/>.

17. Burrows M. Could Trump be good for Europe? URL: <https://www.stimson.org/2024/could-trump-be-good-for-europe/>.
18. Mauer H., Raube K., Whitman B. G. "Zeitenwende" as coming of age? EU foreign – security policy through war – peace. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09662839.2024.2376604#d1e167>.
19. Maurer H., Whitman R.G., Wright W. The EU and the invasion of Ukraine: a collective responsibility to act? *International affairs*. 2023. № 99 (1). P. 219–238.
20. Laffan B. Escaping the politics trap: exercising collective power. *Journal of European public policy*. 2024. Vol. 31. Iss. 10. P. 1–25.
21. Rose R. European security. From Ukraine to Washington. Bloomsbury Publishing, 2025.
22. European countries by population. 2025. URL: <https://www.worldometers.info/population/world/>.
23. Demography of Europe – 2024 edition. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2024>.
24. 2025 Military Strength Fanking. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>.
25. NATO Projected Firepower. 2024. URL: <https://www.globalfirepower.com/nato-projected-firepower.php>.
26. ЄС шкодує, що Монголія не заарештувала Путіна за ордером МКС. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-es-monholia-putin-order-aresht/33104565.html>.
27. ЗМІ: Анджей Дуда попросив уряд захистити Нетаньягу від арешту в Польщі. URL: <https://www.pap.pl/ua/ukrainian/news/zmi-andzhey-duda-poprosiv-uryad-zakhistiti-netanyagu-vid-areshtu-v-polschi>.
28. Лобанов А. Франція змінила думку щодо ордеру на арешт Нетаньягу. URL: https://lb.ua/world/2024/11/28/647371_frantsiya_zminila_dumku_shchodo_orderu.html.
29. Журавльова О. Орбан кличе Нетаньягу в Угорщину після ордеру на арешт МКС. URL: <https://www.dw.com/uk/orban-kliche-netanahu-v-ugorsinu-pisla-ordera-na-arest-mks/a-70857562>.
30. Marcel Ciolacu. URL: <https://x.com/CiolacuMarcel/status/1881011252752736591?mx=2>.
31. Сидоржевський М. Палата представників США підтримала санкції проти МКС. URL: <https://www.dw.com/uk/palata-predstavnikiv-ssa-pidtrimala-sankcii-proti-mks-za-order-na-arest-netanahu/a-71261853>.
32. Der Spiegel: Шольц блокує новий пакет допомоги Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-scholz-nimechchyna-dopomoha-ukraini/33270903.html>.
33. У Вірменії уряд підтримав законопроект про вступ країни до ЄС. URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/u-virmeniji-urjad-pidtrimav-zakonoprojekt-pro-vstup-krajini-do-jes.html>.
34. Вірменія підписала з США договір про стратегічне партнерство. URL: <https://www.vectornews.net/news/accidents/377555-irmeniya-pidpisala-z-dogovir-pro-strategichne-partnerstvo.html>.
35. Індонезія офіційно приєдналася до БРІКС. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-indonesia-brics/33265374.html>.
36. Ємець М., Погорілов С. Заяви Трампа про «51-й штат»: Маск публічно нахамив прем'єру Канади і назвав «дівчинкою». URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/8/7492540/>.
37. Гончар І. Ілон Маск назвав Шольца бовдуром. Реакція німецького канцлера. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/ilon-mask-nazvav-sholtsa-bovdurom-reaktsiya-nimetskoho-kantslera-1038412.html>.
38. Канцлер Німеччини: підтримка Маском ультраправих позицій є неприйнятною. URL: <https://www.lrt.lt/ua/novini/1263/2466563/kantsler-nimechchini-pidtrimka-maskom-ul-trapravikh-pozitsii-ie-nepriiniatnoi>.
39. Дьяконов І. У Німеччині розслідують підтримку Маском ультраправої партії AfD – ЗМІ. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/10/7492813/>.
40. Pieth M. Battered image: Switzerland needs to go back to the drawing board. URL: <https://www.swissinfo.ch/eng/business/battered-image-switzerland-needs-to-go-back-to-the-drawing-board/48436438>.
41. Прем'єр-міністр відвідав перший побудований відрізок «Щита Схід». URL: <https://www.pap.pl/ua/ukrainian/news/premer-ministr-vidvidav-pershiy-pobudovaniy-vidrizok-schita-skhid>.
42. Назван первый город Эстонии, полностью покрытый сиренами оповещения об опасности. URL: <https://rus.err.ee/1609420789/nazvan-pervyj-gorod-jestonii-polnostju-pokrytyj-sirenam-opovewenija-ob-opasnosti>.
43. Skjerpar beredskapen: Vil bygge nye bomberom. URL: https://www.nrk.no/norge/skjerpar-beredskapen_vil-bygge-nye-bomberom-1.17199530.
44. Швейцарія планує реконструкцію мережі ядерних бункерів. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/12/13/7200618/>.

45. Павлюк О. Польща витратить мільярди злотих на реформу системи цивільного захисту. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/08/7/7191691/>.
46. Степаненко З. Перший триумф проросійської «Альтернативи для Німеччини» на місцевих виборах. Чому варто непокоїтися Європі та Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/triumf-prorosiskoyi-alternatyvy-dlya-nimechchyny/33103094.html>.
47. В Австрії ультраправа партія перемагає на парламентських виборах. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-austria-vybory-ekzytpol/33140066.html>.
48. Тарасовський Ю. Коаліція лівих сил здобула перемогу на парламентських виборах у Франції. Ле Пен та її союзники лише треті. URL: <https://forbes.ua/news/koalitsiya-livikh-u-frantsii-zdobula-peremogu-na-viborakh-u-frantsii-le-pen-ta-ii-soyuzniki-lishe-treti-08072024-22242>.
49. Мельник Р. Україні немає місця ні в НАТО, ні в ЄС, якщо вона не відповість за злочини на Волині – кандидат у Президенти Польщі. URL: <https://hromadske.ua/svit/237562-ukrayini-nemaye-mistsia-ni-v-nato-ni-v-yes-iakshcho-vona-ne-vidpovist-za-zlochyny-na-volyni-kandydat-u-prezydenty-polshchi>.
50. Глущенко О. Макрон: Франція залишає африканські країни, бо не хоче допомагати путчистам. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/7/7492302/>.
51. Туреччина хоче створення двох держав на Кіпрі. URL: https://ipress.ua/news/turechchyna_hoche_stvorennnya_dvoh_derzhav_na_kipri_366692.html.
52. Чому США виходять із Ради ООН з прав людини? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-44535278>.
53. Трамп оголосив про вихід США із ВООЗ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tramp-vooz-vykhid-ssha/33283074.html>.
54. США: Трамп знову оголосив про вихід країни з Паризької кліматичної угоди. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tramp-ssha-vykhid-paryzka-klimatychna-uhoda/33283089.html>.